

Timo Laine

<http://www.timoroso.com/>

maaliskuu 2004

MACHIAVELLI JA FORTUNA

1 Johdanto 1

1.1 Aihe 1

1.2 Käsittely 2

2 Fortunan kuvaukset Machiavellin pääteoksissa 2

2.1 Fortuna Ruhtinaassa 2

2.2 Fortuna Valtiollisissa mietelmissä 4

3 Fortunan monet kasvot 5

3.1 Tulkintoja 5

3.2 Joki 6

3.3 Nainen 8

4 Lopuksi 10

5 Lähteet 11

1

Johdanto

1.1 Aihe

Niccolò Machiavellin opetusten taustalla on ajatus, että poliittista todellisuutta hallitsee kaksi vastakkaista voimaa, *virtù* ja *fortuna*. Käsittelen tässä esseessä näiden välistä suhdetta lähinnä fortunan kannalta. Termeille ei löydy suoria vastineita suomen kielestä, mutta *virtù* voidaan ymmärtää karkeasti kyvykkyudeksi tai kuntoisuudeksi, ja *fortuna* puolestaan kohtaloksi tai onneksi. (Machiavellin suomentajat kääntävät sanoja vähän kontekstista riippuen ja osa käänöksistä on ilmeisesti tulkinnanvaraisia, joten tarkemman kuvan saamiseksi asia on tarkastettava alkukielestä.)

Fortunaan liittyy monenlaisia kysymyksiä. Se on merkittävä tekijä suhtautumisessa esimerkiksi tahdonvapauteen, ihmisten ja erityisesti ruhtinaiden mahdollisuuksiin vaikuttaa tulevaisuuteensa, vallan oikeutukseen ja oikeastaan myös yhteiskuntatieteisiin yleensä. Käsitteellä on historiallinen tausta. Fortuna on yksi roomalaisten monista jumalhahmoista, jotka säätelevät maailman tapahtumia. Ajateltiin, että häntä miellyttämällä parantaa mahdollisuuksiaan menestyä esimerkiksi sodassa. Koska Fortuna kuvattiin jumalattareksi, siis naiseksi, hänen pääteltiin tuntevan vetoa miehuullisuuteen (latinaksi *virtus*, sanasta *vir*, mies) ja siihen sopiviin luonteenpiirteisiin ja toimintatapoihin. Koska Fortunan suojeus auttaa menestymään, ja Fortuna on suojea heille, joista pitää, päädyttiin johtopäätökseen, että miehekäs toiminta on menestyksen avain. Myöhemmin kristinuskossa Fortuna alistettiin osaksi kristillisen, kaikkivoivan Jumalan suunnitelmaa ja menetti suuren osan feminiinisyydestään. Tämä puolestaan tietenkin katkaisi suhteen miehuullisuuteen, koska suhde perustui sukupuolijakoon. Kristinuskossa maallisia asioita ei pidetä lopulta juuri minkään arvoisina, joten Jumala päätti jättää niiden jakautumisen ihmisten kesken oikuttelevan Fortunan huoleksi. Näin esimerkiksi ilkeät ihmiset voivat olla rikkaita, ja hyvät köyhiä ja sairaita, ja yleensäkin ihmiset eivät maallisen elämänsä aikana saa mitä ansaitsisivat. Tämä opettaa ihmisiä tavoittelemaan arvokkaampia asioita kuin maallista onnea. (Skinner 1981, 24-28; Parel 1992, 64-66.)

Machiavellin voidaan nähdä toisaalta säilyttävän suuren osan siitä epäluottamuksesta, jota kristityt tunsivat Fortunaa kohtaan, mutta toisaalta myös palauttavan Fortunan

statuksen "naisena". Lisäksi hän irrottaa jumalattaren kokonaan kaikenlaisista kristillisen Jumalan suunnitelmista, ja antaa hänelle itsemääräämisoikeuden. Fortunasta tulee näin oikutteleva, julmakin, tyranni. Mutta ihmisellekin jää tilaa.

1.2 Käsittely

Machiavellin pääteokset ovat *Il Principe* (Machiavelli 1997a) ja *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Machiavelli 2000). Käytän Aarne Huhtalan *Ruhtinas*-käännöstä (Machiavelli 1997b) ja Kaarlo af Heurlinin suomennosta *Valtiollisista mietelmistä* (Machiavelli 1998). Monissa lainauksissa olen kuitenkin muuttanut käännöstä, joko palauttaakseni tekstin lähemmäksi alkuperäisasuaan tai (muutamassa kohdassa) korjatakseni suomentajan tekemiä virheitä ja väärinymmärryksiä.

Aloitan kertaamalla lyhyesti ne kohdat Machiavellin tärkeimmistä kirjoituksista, joissa hän käsittelee fortuna. Näitä ovat erityisesti *Ruhtinaan* luku 25 ja *Valtiollisten mietelmien* toisen kirjan luvut 1 ja 29. Tällainen valikointi ei ole mitenkään itsestäänselvästi hyväksyttävää, sillä fortuna on mukana Machiavellin koko filosofiassa, eikä aina ole aivan helppoa nähdä, milloin hän vain toistaa näissä edellämaituissa kohdissa esitettyjä ajatuksia ja milloin lisää niihin jotain uutta. Menen kuitenkin vielä pidemmälle ja yritän korostaa niitä piirteitä, jotka minusta ovat ajatusten ymmärtämisen kannalta olennaisia.

Tämän jälkeen esittelen muutaman huomattavan Machiavelli-tutkijan näkemyksiä fortunän käsitteestä. Näissä näkemyksissä on eroja, mutta myös paljon yhteistä.

Lopuksi yritän nivoa eri tulkinnat yhteen. Tarkoituksena on koota huomiot keoksi, jota sitten voidaan kutsua Machiavellin fortunaksi. On tietysti sitä parempi, mitä vähemmän lopputulos muistuttaa kekoa, ja mitä enemmän siinä on rakennetta.

2

Fortunan kuvaukset Machiavellin pääteoksissa

2.1 Fortuna Ruhtinaassa

Ruhtinaan luvun 25 alussa Machiavelli kuvaa aikalaistensa keskuudessa suosituksi

sitystä, jonka mukaan maailman asiat ovat täysin "kohtalon ja Jumalan" käsissä ("dalla fortuna e da Dio"), ja ettei niihin siksi voi vaikuttaa mitenkään. Myös hän itse kertoo olevansa asiasta ainakin osittain samaa mieltä. Hän kuitenkin väittää mahdolliseksi, että fortuna määrää asioista vain puolet, ja tarkentaa asiaa vertauksella: fortuna on kuin tuhoisa virta, jonka riehumista ei voi pysäyttää mitenkään. Mutta vaikka virran voima onkin mahtava ja se on ihmisille täysin pitelemätön, sen tuhoja voi ehkäistä varautumalla tilanteeseen ennalta hyvissä ajoin. Voidaan esimerkiksi rakentaa "valleja ja patoja" ("ripari e argini"), joilla ohjata virtaa. Virran tavoin fortuna on sekin vahva, mutta ei voittamaton: se suuntaa iskunsa juuri niihin paikkoihin, joissa se ei kohtaa vastarintaa ("dove non è ordinata virtù a resisterle"). Machiavellin kotimaa on joutunut fortunankolhimmaksi juuri siksi, että se on kuin "padoton ja valliton tasanko", ja jos se olisi ollut "Saksan, Espanjan ja Ranskan tapaan kunnollisesti vallitettu ("riparata da conveniente virtù"), tulva ei olisi tuonut mukanaan nyt aikaansaamiaan suuria mullistuksia". (Machiavelli 1997b, 100-101.)

Ei ole lainkaan yllättävää nähdä menestyneiden hallitsijoiden yhtäkkiä kukistuvan, vaikka he eivät olisi muuttaneet toimintatapojaan mitenkään: jos heidän valtansa perustuu fortunankolhimielisyyteen, sen kääntäessä selkänsä he menettävät valtansa. Toisaalta, jos ruhtinas osaa toimia ajan vaatimusten mukaisesti, hän menestyy. Jotkut olot vaativat yhdenlaista ruhtinasta, ja jotkut taas toisenlaista. Machiavelli suhtautuu epäilevästi ajatukseen, että ruhtinas voisi muuttaa tapojaan vastaamaan ajan vaatimuksia: hallitsijalla on tietty *luonto*, joka määrää hänen toimintatapansa (tämä ajatus esiintyy myös *Valtiollisten mietelmien* kolmannen kirjan luvussa 9, jossa Machiavelli antaa siitä lisäksi monia historiallisia esimerkkejä). (Machiavelli 1997b, 101-102.)

Machiavelli päättää luvun metaforalla:

Vankkumaton mielipiteeni on, että on parempi olla raju ja rivakka kuin varovainen, sillä fortuna on nainen, ja siksi sitä on mukiloitava ja kolhittava, jos sen aikoo pitää kurissa. Onhan nähty, että sen valloittaminen käy helpommin tällä tavoin menetteleviltä kuin hiljaa ja harkiten eteneviltä. Ja se on aina naisten tavoin suopeampi nuorille, koska nämä ovat innokkaampia ja kursailemattomampia ja komentavat sitä rohkeammin. (Machiavelli 1997b, 103.)

2.2 Fortuna Valtiollisissa mietelmissä

Valtiollisissa mietelmissä Ruhtinaan opeille annetaan historiallinen perustelu. Teoksen toisen kirjan luvuissa 1 ja 29 Machiavelli tarkastelee fortunaa vaikutuksia Rooman valtakunnan menestykseen ja sen kärsimisiin takaiskuihin.

Ensimmäinen luku alkaa Plutarkhoksen ja Titus Liviuksen kritiikillä. Plutarkhoksen mukaan Rooman kansa itsekin myönsi fortunaa ratkaisevan vaikutuksen menestykseensä, ja Livius puolestaan antaa vain "harvoin kenenkään roomalaisen puhua ansiosta ja hyveestä (Machiavellilla pelkästään *virtù*) ilman, että siihen liittyisi onni (fortuna)". Kuten sanotti, Machiavelli ei yhdy tähän mielipiteeseen: hänen mielestään Rooman ainutlaatuinen menestys perustui sen ainutlaatuiseen rakenteeseen, sotajoukkojen urheuteen ja ensimmäiseltä lainsäätäjältään saamiinsa periaatteisiin. Tämän hän pyrki osoittamaan tiivistelmällä roomalaisten käymien sotien historiasta. (Machiavelli 1998, 155.)

"Vastaväittäjien" mukaan oli fortunaa ansiota, että roomalaiset eivät koskaan joutuneet sotimaan samanaikaisesti useampaa kuin yhtä vahvaa vihollista vastaan. Vaikka Machiavelli ei kielläkään fortunaa osuutta, hän sanoo roomalaisten menettelytavoissa sen lisäksi voitavan nähdä "erittäin suurta urheutta (*virtù*) ja viisautta (*prudenza*)". Heti seuraavassa lauseessa hän menee vielä pidemmälle ja väittää tietävänsä, miksi fortuna oli roomalaisille niin suojeva. Karkeasti sanottuna he hankkiutuivat asemaan, jossa kukaan naapurivalta ei halunnut ryhtyä sotaan Roomaa vastaan, joko roomalaisia kohtaan tuntemastaan pelosta ja kunnioituksesta tai ehkä molemmista. Tämä taas antoi roomalaisille vallan valita itse sotansa, mikä puolestaan helpotti niiden voittamista ja kasvatti valtakunnan arvovaltaa entisestään. Myöskään "etäisemmät" valtakunnat eivät puuttuneet asiaan, sillä ne eivät uskoneet Rooman ekspansionismin koskettavan niitä itseään, vaan ennemminkin hakivat ystäväyyttä Rooman kanssa; sitten, kun "tulipalo" tuli heidän lähelleen, sen pysäyttäminen olikin jo mahdotonta. Tähän kaikkeen myös Machiavelli liittyy fortunaa: "se onni (fortuna), joka roomalaisilla oli tässä suhteessa, on oleva kaikilla niillä hallitsijoilla, jotka toimivat kuin roomalaiset ja osoittavat samaa kykyä ja urheutta (Machiavellilla pelkästään *virtù*)". Myöhemmin samassa luvussa hän esittää myös *Ruhtinaassa* toistamansa periaatteen, jonka mukaan sodassa on hankittava vihollisen maasta liittolainen "astinlaudaksi tai portiksi maahantunkeutumista ja tuon maan hallussapitämistä varten"; tätä periaatetta

ttamalla kansa tarvitsee "vähemmän onnea (fortuna) kuin ne, jotka laiminlyövät sen noudattamisen". (Machiavelli 1998, 155-158.)

Kun näin on selvitetty, mitä tekemistä fortunalla oli Rooman menestyksekkään sotahistorian kanssa, voidaan hypätä lukuun 29, jossa Machiavelli käsittelee sen merkitystä vähemmän kunniakkaina hetkinä valtakunnan historiassa. Hän käy läpi Liviuksen kuvauksen sodasta gallialaisia vastaan. Machiavelli kertoo, kuinka fortuna määräsi roomalaiset tekemään väärää päätöksiä kerta toisensa jälkeen halutessaan saada roomalaiset tuntemaan fortunan voiman. Lyhyen historiatuokion jälkeen palataan jälleen abstraktimpaan tyyliin: kun fortuna haluaa saada aikaan suuria, se asettaa johtoon kyvykkäitä ("di tanto spirito e di tanta virtù") miehiä; toisaalta, halutessaan laittaa kapuloita rattaisiin se tekee johtajia sellaisista, jotka johdollaan aiheuttavat mullistuksia ja häviöitä; ja jos joku kykenee vastustamaan fortuna, fortuna tuhoaa hänet. Machiavelli tulkitsee sotaesimerkkinsä niin, että fortuna, "tehdäkseen Rooman suuremmaksi ja johtaakseen sen mahtavuuteen piti tarpeellisena nöyryyttää sitä [...], muttei halunnut kokonaan tuhota sitä". (Machiavelli 1998, 239-241.)

Luku päättyy runolliseen kuvaukseen:

ihmiset voivat auttaa fortuna, mutta eivät sitä vastustaa; he voivat kehrätä sen lankoja, mutta eivät niitä katkaista. Sittenkään he eivät koskaan saa antautua sen vietäväksi. He eivät tiedä sen päämäärää, koska se kulkee mutkikkaita ja tuntemattomia teitä, ja siksi heidän on aina toivottava koskaan toivoaan hylkäämättä, millaisessa asemassa ja ahdingossa ovatkin. (Machiavelli 1998, 241.)

3

Fortunan monet kasvot

3.1 Tulkintoja

Fortuna ei ole yksiselitteinen asia; tähän päätelmään näyttävät yhtyvän kaikki Machiavellin tulkitsijat. Anthony Parel jakaa materiaalin kahtia kontekstin perusteella: fortuna suhteessa valtioihin ja niiden menestykseen on eri asia kuin fortuna suhteessa yksittäisiin ihmisiin (Parel 1992, 66-67). Roger Mastersin näkemys on

tyyppinen, mutta toisin kuin Parel, jonka luenta on astrologinen, Masters pyrkii näkemään Machiavellin puhuvan "vallan tieteestä" (Masters 1996, 56-67). Harvey Mansfield puolestaan ei tee tarkkoja erotteluja, eikä edes esitä perusteellista tulkintaa asiasta, vaan tyytyy esittämään joukon huomioita (Mansfield 1996, 47-52). Sebastian de Grazia erottelee fortunan monet kasvot sen perusteella, miten niihin on suhtauduttava, ja esittää myös kolme "mottoa" (Grazia 1989, 202-215).

Tulkinnoille on monimutkaisuuden lisäksi yhteistä se, että niiden kaikkien polttopisteessä on yksi asia: miten fortuna voi olla sekä joki että nainen? Kuten aikaisemmin mainitsin, Machiavelli aloittaa *Ruhtinaan* 25:n luvun joen metaforalla ja lopettaa sen naisen metaforalla. Hän ei kuitenkaan sovita näitä yhteen ainakaan eksplisiittisesti. Tämä jättää auki mahdollisuuksia hyvinkin erilaisiin tulkintoihin. Ensinnäkin voidaan ajatella, että "naiseus" ja "jokeus" ovat osa yhtä ja samaa ilmiötä: kaksi metaforaa voivat täydentää toisiaan ilman ristiriitaa. Toisaalta voidaan myös etsiä kitkaa metaforien välillä: esimerkiksi Masters sanoo, että ne ovat keskenään suorassa ristiriidassa, koska lyöminen ei vaikuta jokeen samalla tavalla kuin naiseen (Masters 1996, 63). Joka tapauksessa lienee tarpeen käsitellä kumpaakin erikseen.

Naisen ja joen lisäksi fortuna esiintyy vielä tavanomaisemmissa merkityksissä, kuten satunnaisuutena, "tavallisena" hyvänä onnena, menestyksenä ja todennäköisyyksien arvioimisessa huomioonotettavana tekijänä (Grazia 1989, 203; Parel 1992, 64). Onkin astetta vaikeampi kysymys, milloin asia on näin, ja milloin Machiavelli taas puhuu sen sijaan jostain arvoituksellisemmasta. *Valtiollisten mielmien* toisen kirjan ensimmäinen luku vaikuttaisi olevan esimerkki sanan tavanomaisemmasta käytöstä, vaikka siinäkin kyllä esiintyy vastakkainasettelu fortunana ja *virtùn* välillä. Sen sijaan teoksen toisen kirjan luvussa 29 ja *Ruhtinaan* luvussa 25 Machiavellin voidaan melkoisella varmuudella olettaa puhuvan syvällisempiä.

3.2 Joki

Parelin ja Mastersin tulkinnat jokimetäforasta ovat pääpiirteiltään samansuuntaiset.

Mastersin tulkinta on rohkea. Metaforan virtaus vastaa ennalta-arvaamattomia tapahtumia, ja sen riehuessa hurjimmillaan sotaa. Tulva tuo vettä ja sota sotilaita. Veden ryöpytyksessä tuhoutuvat puut ja rakennukset, ja sodassa vastaavasti sekä valtion luonnonvarat että sen infrastruktuuri. En ole aivan varma, tarvitseeko tai

pitäisikö vertausta lukea näin pikkutarkasti, mutta tulkinta on kieltämättä kiehtova. Myös Machiavelli itse vaikuttaa antavan sille hiukan lisätukea puhumalla heti *Ruhtinaan* seuraavassa luvussa 26 "ulkomaalaisten tulvasta" ("illuvioni esterne"), viitaten muiden maiden ruhtinaiden sotaretkiin Italiaan (suomentaja ohittaa tietoisesti tai huomaamattaan tämän kielikuvan, ja puhuu vain "vierasmaalaisten sotaretkistä") (Machiavelli 1997a, 194; Machiavelli 1997b, 107). (Masters 1996, 60.)

Parelin mukaan jokimetäforassa on kyse nimenomaan siitä, miten fortuna kohtelee *valtioita* (erotuksena siitä, miten se kohtelee esimerkiksi ihmisyksilöitä). Tätä hän perustelee sillä, että Machiavelli käyttää esimerkkeinä Italiaa, Saksaa, Espanjaa ja Ranskaa. Tämä on minusta Mastersin tulkintaa vahvempi, koska se ei vaadi yhtä rohkeita oletuksia, mutta toisaalta tulkintojen välillä ei ole tässä kohdassa ristiriitaa, joten kysymys voidaan luullakseni ohittaa hyvällä omallatunnolla. Jos näin hyväksytään ajatus siitä, että kyse on nimenomaan valtioista, on siirryttävä tarkastelemaan "patoja ja valleja", ja mihin ne olisi rinnastettava. (Parel 1992, 68.)

Masters löytää sekä padoille että valleille konkreettiset vastineet. Hän kiinnittää huomionsa kohtaan, jossa Machiavelli puhuu Italian puutteellisesta vallituksesta verrattuna muihin maihin, mutta ei puutu padotukseen. Masters kytkee tämän *Ruhtinaan* kolmannessa luvussa esitettyyn kuvaukseen Ranskan kuningas Ludvig XII:n sotarekistä Italiaan. Kuningas onnistui valtausyrityksessään mahtavan armeijansa ansiosta, mutta menetti saaliinsa saman tien, koska paikalliset asukkaat kääntyivät häntä vastaan. Armeija vastaa tässä valleja. Asukkaiden vastarinta olisi puolestaan ollut hallittavissa "padoilla" eli laeilla. Tulkinta näyttää tosin pohjaavan ennemmin Machiavellille muutenkin tärkeään yhdistelmään armeijoista ja laeista: "kaikkien valtioiden, yhtä hyvin uusien kuin vanhojen tai sekamuotoistenkin, tärkeimmät perustukset ovat hyvät lait ja hyvä armeija" (Machiavelli 1997b, 54). (Masters 1996, 61, 64.)

Parelin näkemys on jälleen varovaisempi. Myös hän tahtoo yhdistää vallit ja padot johonkin konkreettiseen: ne vastaavat hänen mukaansa sotilaallista voimaa ja tehokasta diplomatiiaa. Hän ei näytä pitävän merkityksellisenä sitä, kumpi vastaa kumpaa, eikä edes välttämättä tee niiden välillä mitään eroa; riittää, että metaforalle kokonaisuutena löydetään vastine. Hänen tulkintansa kannalta ei muutenkaan ole niin kriittistä, että Machiavelli saadaan puhumaan konkreettisista asioista, mutta Mastersin

tulkinnalle se on ensiarvoisen tärkeää. (Parel 1992, 68.)

Vaikuttaa hyvinkin mahdolliselta, että jokimetaforan oikea tulkinta noudattelee näitä linjoja. Machiavelli ei itse määrittele fortunan eri muotoja, eikä siis välttämättä pitäisi lukea tekstiin sellaista, mitä siellä ei ole, ja jokimetaforan liittäminen yksinomaan valtioihin saattaa olla väärä ratkaisu. Tulkinnasta on kuitenkin vaikea päästä eroon, kun siihen on tutustunut. Sitä paitsi erottelua ei ehkä tarvitse tehdä niin terävästi kuin esimerkiksi Parel tekee, vaan ehkä lopulta myös valtiot ovat samojen fortunan lakien ohjailemia kuin esimerkiksi yksittäiset ihmisetkin. Tai ehkä riittää nähdä metaforan tarjoama käytännöllinen opetus: kuten Sebastian de Grazia kirjoittaa, metaforalla Machiavelli vaikuttaisi haluavan ilmaista moton "aavista ja valmistaudu" ("Foresee and Prepare") (Grazia 1989, 211). Ja tehokas valmistautuminen puolestaan edellyttää tietynlaista kuntoisuutta, Machiavellin sanoin *ordinata virtù*.

3.3 Nainen

Metafora fortunasta naisena on vähintäänkin yhtä tärkeä kuin jokimetafora. Se on myöskin abstraktimpi, mikä tuottaa huomattavia vaikeuksia Mastersin konkreettisuutta tavoittelevalle tulkinnalle. Sen sijaan muut tulkinnat ovat varsin yksimielisiä siitä, mitä Machiavelli haluaa metaforallaan sanoa. *Ruhtinaan* luvun 25 päättävä väkivaltakohtaus on naismetaforan tärkein esitys Machiavellin teoksissa; kuitenkin se ei ole ainoa, eikä edes tyhjentävä, vaan metafora on monitasoinen. Aloitan kuitenkin siitä, ja otan yksi kerrallaan mukaan muita elementtejä.

Tulkitsijat kuvaavat metaforan olemusta hiukan eri sanoin. Skinner puhuu "epätavallisesta eroottisesta vivahduksesta" ("unusual erotic twist"), ja sekä hän että De Grazia liittävät Fortunan käyttäytymiseen jotakin perverssiä (Skinner 1981, 29; Grazia 1989, 214). Masters puhuu suoraan "raiskauksesta" (Masters 1996, 63). Metaforaan liittyy väkivaltaa, mutta miten se pitäisi ymmärtää? Ja mitä on fortunan perversio?

Ensimmäinen tulkinta pomppaa tekstistä esiin pyytämättäkin: motto on "tartu häneen ja paiskaa maahan" ("Seize and Throw Her Down") (Grazia 1989, 215). Tämä ei ole pelkästään kuvaus Fortunasta, vaan yhtä lailla *virtùsta*. Machiavelli tahtoo osoittaa, miten ihminen voi itse olla kohtalonsa herra, tai jos ihminen yleisellä tasolla ei välttämättä tähän pystykään, niin ainakin riittävän kyvykäs ihminen, *virtuoso*, saattaisi

pystyä. Ja juuri "heille, jotka ymmärtävät" ("a chi la intende"), eli *virtuosoille*, hän kirjoittaa (Mansfield 1996, 20; Machiavelli 1997b, 66).

Masters näkee tässä suoria yhteiskunnallisia implikaatioita. Kuten jo mainitsin, hänen mielestään jokimetafora ja naismetafora ovat ristiriidassa keskenään. Hän ratkaisee ongelman tulkitsemalla "raiskauksen" viittaavan siihen väkivaltaan, jolla kyvykäs ruhtinas panee ailahtelevat alamaisensa tottelemaan. Tämä tulkinta kytkeytyy Machiavellin kaikista machiavellilaisimpiin ajatuksiin, joiden mukaan "hyvyys ei riitä" ("la bontà non basta"); ei riitä, että ruhtinas on hyvä, noudattaa korkeaa moraalialia ja toimii inhimillisesti ja muiden pyyntöjä kuunnellen, vaan suurtekoihin vaaditaan myös kykyä toimia "eläinten" lailla, turvautuen voimaan ja väkivaltaan (Machiavelli 1998, 336; Machiavelli 1997b, 73-76). (Masters 1996, 63.)

Tässä tulkinnassa on yksi vakava heikkous: Masters ei kiinnitä lainkaan huomiota siihen, että Fortunan sanotaan olevan nainen. Metaforassa ei nähdäkseni ole keskeistä väkivalta, vaan roolijako. Minusta on vaikea nähdä, miten ruhtinaan väkivalta alamaisiaan kohtaan liittyisi juuri fortunaan. On toki selvää, että Mastersin tulkinta tavoittaa jotain Machiavellista; se, mitä se tavoittaa, on ehkä kuitenkin jotain muuta kuin se, mitä juuri tämän metaforan on tarkoitus kuvata. Machiavelli haluaa tässä kohdassa sanoa enemmän kuin Masters väittää. Mutta mitä?

Parel sanoo naismetaforasta, että se on huippukohta Machiavellin kuvauksessa siitä, miten fortuna kohtelee *yksilöitä*. Jokimetafora koskee valtioita, ja valtioihin pätevät erilaiset astrologiset periaatteet kuin yksittäisten ihmisten elämään. Hän tekee kaksi huomiota. Ensinnäkin nais-Fortunan valloittamiseksi vaaditaan määrätynlainen luonne tai "luonto". Toiseksi, vaikka näin ei aluksi näyttäisi, Fortuna ei alistu kuin halutessaan. (Parel 1992, 82-83.)

Machiavelli yhdistää tietynlaisen luonteen tai luonnon fortunaan *Ruhtinaan* luvussa 25: rivakat miehet ovat Fortunan suosiossa. Asettaessaan kyseenalaiseksi ihmisten kyvyt muuttua tilanteen mukaan, hän tekee selväksi, että Fortunan suojeus ei riipu niinkään ihmisen teoista kuin siitä, minkälainen hän on temperamentiltaan, ja jokaisen ihmisen luonne on pääpiirteiltään muuttumaton. Machiavelli haluaa puolustaa tahdonvapautta ("libero arbitrio"). Silti hän joutuu myöntämään, että ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa asioihin ovat lopulta rajalliset, ja näitä mahdollisuuksia rajoittavat juuri hänen oma luontonsa, se aika, jona hän elää, ja näiden kahden

yhteensopivuus. Yhtenä aikakautena menestymiseen vaaditaan yhdenlainen luonne, esimerkiksi uhkarohkea, ja toisena toisenlainen, esimerkiksi pikkutarkka ja varovainen.

Mutta vaikka Fortuna olisikin mieltynyt vahvaluonteisiin ja määrätietoisin miehiin, tämä ei vielä riitä. Jotta jumalattaren mieltymyksillä olisi merkitystä, hänelle on myönnettävä todellista valtaa. Juuri näin Machiavelli tekee: Fortuna ei ole uhri. Mutta Fortunaa ei myöskään kohdella kuin miehistä vihollissoturina, joka on murskattava, tai vähintäänkin alistettava ja pakotettava tottelemaan. Tämän sijasta Fortuna on arvostaan ja voimastaan tietoinen nainen, joka on *vieteltävä*. Vaikka ihmisen onkin pyrittävä valloittamaan Fortuna, tässä voi onnistua vain, jos Fortuna antautuu valloittajalle vapaaehtoisesti ("la si lascia vincere"). Ilmeisesti myös mukiloiminen on ymmärrettävä osaksi tätä sadomasokistista leikkiä: jumalatar antautuu kolhittavavaksi vain, koska nauttii siitä. Historiasta ja elämästä tulee perversioiden kyllästävä näytelmä, jossa jokainen joutuu omaksumaan onnettaren rattopojan roolin, vain tullakseen lopulta hylätyksi aikojen vaihtuessa ja muodin muuttuessa. Itseään hän ei voi muuttaa. (Grazia 1989, 214.)

Tällainen pessimismi (onko se pessimismiä?) ei välttämättä inspiroi toimimaan, ja Machiavelli on kiinnostunut vain toiminnasta. Vaikka ennusteet näyttävätkin ehkä vähän ikäviltä, luovuttaminen ei ratkaise mitään. Jos on tehnyt parhaansa, ja Fortuna ei edelleenkään osoita suopeutta, ei auta kuin palata *Valtiollisten mietelmien* toisen kirjan luvun 29 päättävään hartauteen: on toivottava. (Grazia 1989, 210; Machiavelli 1998, 241.)

4

Lopuksi

Olen pyrkinyt käsittelemään niitä tapoja, joilla Niccolò Machiavelli käyttää fortunän käsitettä (tai käsitteitä). Yritän vielä lopuksi koota nämä yhteen.

Joki- ja naismetafora ovat varsin erilaisia. Ehkä ne voidaan yhdistää ilman suurempia toimenpiteitäkin, mutta tulos jää vähän epämääräiseksi: ei ole selvää, miksei yhtä hyvin voitaisi erottaa eri fortunat kokonaan omiksi ilmiöikseen ja siis myös erillisiksi käsitteiksi. Varmastikin perustelluin ratkaisu tähän pulmaan löytyy Machiavellin filosofian tavoitteista.

Machiavelli ei sano mitään turhaa, vaan hänen koko filosofiansa on tarkoitus olla käytännöllistä. Ei edes ehkä ole oikein kutsua sitä filosofiaksi, koska Machiavelli rakastaa teoreettisen viisauden sijasta aivan muita asioita. Sikäli kuin hän näyttää yleensäkin kiinnostuneelta totuudesta, hän käyttää termiä *verità effettuale*, jonka suomentaja kääntää "totiseksi totuudeksi" erotuksena "kuvitellusta" totuudesta (Machiavelli 1997b, 66). Machiavellin tavoitteena on irtiotto edeltäjiensä utopioista. Hän haluaa korvata ne jyrkällä, käytännönläheisellä realismilla.

Paitsi että Machiavelli on realisti, hän on myös elitisti. Vain pienellä osalla ihmisistä on kyky hallita ja johtaa. Muut ovat *vulgo*, rahvasta. Ja mikä merkittävintä, valtapeli ei ole kyvykkäille vain vaihtoehto, vaan pakko: kaikki on poliittista, ja politiikan ulkopuolelle jättäytyminen on muiden armoille jättäytymistä (Mansfield 1996, 20). Näin voidaan ymmärtää, miten fortunat liittyvät yhteen: ihminen on aina myös valtiomies, ja näin ollen fortuna vaikuttaa häneen koko ajan. Yksityiselämässä se vaikuttaa naisena ja politiikkaan osallistumisessa jokena. Ei ehkä ole täysin väärin rinnastaa fortuna *maailmaan* sellaisena kuin se ihmisille käytännössä ilmenee. Ihminen joutuu sekä selviytymään yksityiselämän ongelmista että vastaamaan sosiaalisiin haasteisiin, ja fortuna on vastuussa tästä kaikesta, kuten on osaksi myös niistä selviytymisestä.

Ehkä ei edes ole mahdollista muodostaa mitään yhtenäistä kuvausta fortunasta, koska sellaista ei Machiavellilta löydykään: on vain käytännöllisiä ohjeita siitä, miten asioihin on suhtauduttava ja miten on toimittava. Ehkä koko fortuna on pelkkä väline ja havainnollistava malli?

5

Lähteet

- Grazia, Sebastian de (1989): *Machiavelli in Hell*. Princeton University Press, Princeton.
- Machiavelli, Niccolò (1997a): *Il Principe*. RCS Libri S.p.A., Milano.
- Machiavelli, Niccolò (1997b): *Ruhtinas*. Suomentaja A. Huhtala. WSOY, Juva.
- Machiavelli, Niccolò (1998): *Valtiollisia mietelmiä*. Suomentaja K. af Heurlin. WSOY, Juva.

- Machiavelli, Niccolò (2000): *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* . Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino.
- Mansfield, Harvey C. (1996): *Machiavelli's Virtue* . The University of Chicago Press, Chicago.
- Masters, Roger D. (1996): *Machiavelli, Leonardo, and the Science of Power* . University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Parel, Anthony J. (1992): *The Machiavellian Cosmos* . Yale University Press, New Haven.
- Skinner, Quentin (1981): *Machiavelli* . Oxford University Press, Oxford.